

Barbara Dobešová

Hana Hašková: Fenomén bezdětnosti

Praha: Sociologické nakladatelství, 2009, 265 s.
ISBN 978-80-7419-020-9.

Nemít děti je ve veřejném diskurzu interpretováno jako sobecké jednání. Tento pohled nezaráží ani tak ve sdělení mediálním, jako je spíše alarmující v diskurzu odborném, psychologickém. Obor sociologie jev bezdětnosti nevnímá takto přímočaře, ale vysvětluje jej hned na několika úrovních. Z pohledu sociologie se jedná o poměrně komplexní proces, který si zaslouží vysvětlení. Nabízejí se některé otázky: Z jakých důvodů zůstávají někteří z nás imunní k možnostem vlastní reprodukce? Je změna v populačních trendech způsobena hodnotovou proměnou mladších kohort či strukturálními důsledky, které přineslo nové společenské uspořádání? Je bezdětnost individuální volbou, nebo naopak nutností vynucenou vnějšími okolnostmi? Ačkoliv bezdětnost zůstává relativně minoritní záležitostí, lze ji chápat i jako rodičovství, které neproběhlo. Takový pohled pak umožňuje vnímat bezdětnost jako součást obecnější představy o „rodičovství“. Monografie Hany Haškové je kvalitním pokusem o vysvětlení bezdětnosti jako neindividuální volby, s důrazem na širší společenské faktory, v rámci kterých bezdětnost vzniká a interpretuje se.

Recenzovaná monografie navazuje na sborník prací z roku 2006 nesoucí název *Fenomén bezdětnosti v sociologické a demografické perspektivě*, který autorka editovala. Ačkoliv jsou zde dobré důvody pro užití totožného, leč zkráceného titulu (kniha také vychází z grantového projektu, který se zaměřuje na „fenomén bezdětnosti“), každá z publikací je jedinečným projektem a existuje zde reálné nebezpečí zaměnitelnosti titulů.

Z obsahového hlediska je práce členěna do devíti kapitol, přičemž ji lze i pomyslně rozdělit na dvě hlavní části, a to část statistickou – kvantitativní a část kvalitativní – v podobě vlastního výzkumného projektu. Typ smíšeného výzkumu není v české sociologické obci nikterak běžnou záležitostí; jednou z prvních kvalit předkládané knihy je tedy fakt, že autorka umně zkombinovala obě metody, a dokázala tak komplementaritu obou přístupů.

V úvodu autorka předkládá interpretaci makrosociálních ukazatelů a podává jejich historicko-sociologické souvislosti. Hned v následující kapitole se můžeme dočíst vysvětlení, proč míra plodnosti klesá a roste podíl bezdětných v populaci. Autorka shrnuje dosavadní teoretické příspěvky na toto téma v rámci české i světové sociologie a nabízí dva základní druhy vysvětlení: Jeden proud teoretiků vysvětluje tento fenomén jako vliv strukturálních faktorů (tedy sociální a ekonomické faktory), druhí zdůrazňují kulturní vlivy a hodnotovou změnu ve společnosti. Hašková vysvětluje, proč jsou tyto dva přístupy vnímány jako protichůdné a v čem spočívá jejich omezení. Poukazuje na politický aspekt těchto vědeckých diskuzí (s. 53). Tato vysvětlení doplňuje o teorii genderové spravedlnosti. Podtrhuje, že rodičovství je

funkcí volby, v níž převažují aspekty rizika před racionalitou (dle McDonalda 2000), a rodiny jako handicapu v prostředí tržní společnosti (dle Becka 1992). Jak ale společensky obhájit vědomé rozhodnutí pro ne-rodíčovství?

Kapitola třetí objasňuje metodické postupy a konceptualizace bezdětnosti. Dosavadní výzkumy se zdají být nedostatečné. Autorka vyčítá tato omezení: provázanost poklesu porodnosti a zvýšení bezdětnosti, omezení na populaci žen či na pouze dílčí skupiny bezdětných (kdy je bezdětnost převáděna na problém neplodnosti či je zkoumán život bezdětných seniorů). Ve svém přístupu by ráda skloubila strukturální i kulturní faktory vysvětlení bezdětnosti. Provádí sekundární analýzu dat získaných ve Sčítání lidu, domů a bytů a data z českých i mezinárodních výběrových šetření. V rámci této kapitoly je představena metodika vlastního kvalitativního výzkumu bezdětnosti.

Zajímavá je konceptualizace bezdětných, kterou Hašková užívá. Zahraniční literatura často uvádí dvě hlavní skupiny bezdětných; skupinu těch, kteří děti nechtějí, a těch, kteří je mít nemohou (kombinace biologického a sociálního kritéria). V praxi však bezdětné takto jasně dělit nelze. Autorka činí jistý kompromis, jako komunikační partnery hledá jedince, kteří jsou starší 30 let věku a rodiči se (dosud) nestali. Tato konceptualizace umožňuje podat poněkud pružnější model bezdětnosti. Zde bych, s ohledem na v publikaci reflektovanou změnu životní dynamiky u mladších reprodukčních ročníků, navrhla tuto hranici zvýšit na 35 let (tato hranice odpovídá hranici „rizikovosti“ těhotenství dle medicínského diskurzu).

Další, čtvrtá kapitola se již věnuje samotným výsledkům. Autorka analyzuje všechny relevantní proměnné a ptá se: Jaké jsou faktory, které přispívají k prodloužení období bezdětnosti? Respektive jsou zde určité skupiny (podle vybraného kritéria), které jsou náchylnější k definitivní bezdětnosti než jiné? Jednoznačně zde byla prokázána souvislost mezi mírou bezdětnosti a rodinným statutem. Autorce se podařilo zjistit, že sňatek sice ustupuje individualizovaným formám soužití, nicméně zůstává preferovaným prostředím pro výchovu dětí. Je sice stále běžnější, že lidé žijí do třiceti let bez partnera, současně ale tyto „singles“ chtějí do budoucna svoji situaci změnit. Rodinný život zůstává hodnotou ohroženou pouze ve dvou aspektech: Prvním je život ve velkém městě, a to zejména u jedinců z rozvedených (a nerekonstituovaných) rodin. Druhým faktorem, který ovlivňuje míru bezdětnosti, je vzdělání. Genderová nevyrovnanost se jasně ukazuje v tom, že zatímco pro ženu je vysokoškolské vzdělání bariérou pro rodičovství, u mužů je tomu naopak – nejvíce jsou bezdětností ohroženi muži bez vzdělání. Atribut vzdělanosti také diferencuje skupinu těch, kteří se naopak rodiči stali, což dobře ukazuje souvislost mezi přístupem k rodičovství a preferencí určitého typu sociální politiky (Dudová 2008).

Faktory ovlivňující rozhodování bezdětných jsou předmětem kapitoly páté. Stejně tak jako v předcházející kapitole jsou zde zmiňovány důvody zejména finanční, respektive bytové nároky objevující se v situaci zakládání rodiny. Porevoluční novinkou je kladení většího důrazu na volnočasové aktivity u skupiny s vyšším socioekonomickým statutem.

Šestá kapitola zkoumá bezdětnost z pohledu veřejnosti. Hašková dochází k závěru, že ačkoliv tolerance volby bezdětnosti se zvyšuje, musí být současně předložena důvěryhodná vysvětlení pro toto rozhodnutí. Autorka shledává, že takovými argumenty jsou důvody ekonomické v kontextu velkého města. Autorka ale také míní, že ekonomické zdůvodnění spíše reflektuje subjektivní hodnocení jedince. V tomto ohledu se Česká republika (v porovnání

s jinými evropskými státy) stále jeví jako poměrně konzervativní – mít děti je stále nezbytnou součástí plnohodnotného života. Zajímavý je posun v motivu *morálního imperativu* v kontextu reprodukce: Tradičně vnímaná „povinnost“ (mít děti) se transformovala do rétoriky „zodpovědnosti“ (za péči o děti). Je logické, že zatímco první byla motivem podporujícím možnost stát se rodičem, nyní respondenti spíše bojují s motivy problematizujícími rodičovství.

Sedmá a osmá kapitola nás seznamuje s výsledky kvalitativního šetření. V průběhu dvou let a prostřednictvím téměř sedmi desítek rozhovorů s bezdětnými muži a ženami autorka získala poměrně bohatý výzkumný materiál. Problematiku analyzuje komplexním a erudovaným způsobem. Je zde zdůrazněna křehká hranice mezi skupinou dobrovolně a nedobrovolně bezdětných. Také je projednávána problematika dlouhodobého usilování o dítě, řešeny rozporuplné pocity, kam až zajít při vyjednávání s partnerem (dobře navazuje na předcházející studii neplodných párů Slepíčkové [2009]). Jako žádoucí vnímám téma „hierarchie cest k rodičovství“ (s. 132), v němž je jasně formulován jinde pouze implicitní fakt, že adopce je vnímána jako rizikové rodičovství, což je zajisté škoda, protože sociolog by především viděl jako funkční řešení spojení skupiny bezdětných párů (kteří usilují o dítě) a dětí bez fungujících rodin. Otázkou zůstává, jak by se toto ideálně-typické řešení dalo realizovat v praxi.

Knih o „fenoménu bezdětnosti“ přináší citlivou analýzu společnosti ve vztahu k tomuto jevu na jeho makro- i mikroúrovni. Kombinací strukturálních i hodnotových faktorů přináší dynamický model bezdětnosti, který zahrnuje především dimenzi časovosti zachycující významné období *prodlužování období bezdětnosti*. Pro užitou metodu smíšeného výzkumu má tato kniha, vedle svých nesporných kvalit ve věci obsahové, i význam metodologický. Výsledky umožňují ustavit volbu bezdětnosti jako legitimní rozhodnutí v důsledku genderové (ne)spravedlnosti. Upravení politiky sociálního bydlení a flexibilizace pracovních úvazků (jak navrhuje Možný [2010]) by pak nutně muselo vést ke zmenšení populace bezdětných. Bezdětní (když odečteme skupinu neplodných) by lépe odpovídali představě „sobec-kých“, kteří upřednostňují svůj volný čas před péčí o druhé, a reprodukce společnosti by nebyla v ohrožení, ale to už je jakousi sociologickou fikcí.

Přestože se jedná o komplexní a složitou problematiku, publikace je psaná srozumitelným jazykem a výsledky jsou přehledně prezentovány. Nutno ocenit i dobrou strukturu, která ulehčuje orientaci v knize. Dle mého soudu je čtivější část kvalitativní, nicméně toto je do jisté míry dáno charakterem této metody (pracuje více s textem), obsah není tak rozčlštěn. Knihu rozhodně doporučuji všem zabývajícím se problematikou rodiny a sociální reprodukce.

Literatura

- BECK, Ulrich. *Risk Society. Towards a New Modernity*. London: SAGE Publications, 1992. 260 s. ISBN 0803983468.
- DUDOVÁ, Radka. Promarněná šance na změnu: zhodnocení reformy rodičovského příspěvku. In KRÍŽKOVÁ, A., DUDOVÁ, R., HAŠKOVÁ, H., MAŘÍKOVÁ, H., UHDE, Z. (eds.) *Práce a péče. Proměny „rodičovské“ v České republice a kontext rodinné politiky Evropské unie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2008, s. 29–50. ISBN 978-80-86429-94-6.

- McDONALD, Peter. Gender Equity in Theories of Fertility Transition. *Population and Development Review*, 2000, roč. 26, č. 3, s. 427–439. ISSN 1728-4457.
- McDONALD, Peter. Gender Equity, Social Institutions and the Future of Fertility. *Journal of Population Research*, 2000, roč. 17, č. 1, s. 1–15. ISSN 1443-2447.
- MOŽNÝ, Ivo. Máte šanci, že budete v 78 vypadat jako já. *Lidové noviny*, 2010, 14. srpna, s. 26. ISSN 1213-1385.
- SLEPIČKOVÁ, Lenka. Neplodnost jeho a neplodnost její: Genderové aspekty asistované reprodukce. *Sociologický časopis*, 2009, roč. 45, č. 1, s. 177–203. ISSN 0038-0288.